

Рецензия

от проф. дпн Румен Иванов Стаматов –

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски”

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научната степен
„доктор”

в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки;

професионално направление 3.2. Психология

докторска програма: Педагогическа и възрастова психология

автор: Виктория Антраник Ангелова

тема: „ Времева перспектива и смисъл на живота в юношеска възраст “

1.Общо описание на представените материали

По избор от научното жури съм определен за негов член по процедурата за защита на дисертационен труд на тема „ Времева перспектива и смисъл на живота в юношеска възраст “ за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология, докторска програма: Педагогическа и възрастова психология. Автор на дисертационния труд е Виктория Антраник Ангелова – редовен докторант към катедра „Психология”, отчислен с право на защита.

Представеният от Виктория Антраник Ангелова комплект материали е на хартиен носител и е в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ, Правилника за приложението му и Правилника за развитие на академичния състав на ПУ „Паисий Хилендарски”. Той включва всички необходими документи. Докторантката е приложила необходимите материали и публикации.

2. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи.

Темата на дисертационното изследване е актуална в научно – изследователски и в практически аспект. Като психологични конструкти смисъла на живота и времевите перспективи са разгледани в генетичен и структурен план и са очертани техните взаимни влияния. В предложеното изследване актуалността е изразена в опита да се постигне по-дълбоко разбиране на връзката между смисъл на живота и времевите перспективи и техните отражения върху самоосъществяването и изграждащата се идентичност.

Актуалността на темата се открива особено силно в контекста на възможния баланс между отделните времеви перспективи и тяхното отражение върху търсенето на смисъл на живота.

3. Познаване на проблема

Докторантката се опитва обосновано да постигне целта на дисертационното изследване, както и преследваните задачи със съответните методи на теоретичното и емпиричното изследване. Изследването представя задълбочен анализ на два конструкта - времева перспектива и смисъл. Времевата перспектива е разгледана в контекста на идеите на Ф. Зимбардо. Подробно са представени отделните времеви перспективи:

- минала-негативна;
- минала-позитивна;
- настояща-фаталистична;
- настояща-хедонистична;
- бъдеща;
- бъдеща-трансцендентална.

Отделните перспектива са разгледани и в контекста на изграждащата се идентичност и самоосъществяване.

Изследването представя също и анализ на смисъла на живота. Като концептуална рамка са използвани идеите на В. Франкъл, П. Уонг, Р. Баумайстър и др. Смисълът е обвързан с различни конструкти като цел и целеобразуване и разбиране, насочено към внасяне на определена последователност и свързаност между събитията. Разграничени са различни измерения – наличие на смисъл и търсене на смисъл. Подробно са разгледани и различните подходи към измерването на търсенето на смисъла, както и връзките на смисъла с чувството за вътрешна свързаност, значимост и цялост, с трансцендирането и изборите.

4. Методика на изследването

Методиката отразява основния замисъл на изследването и на концептуалното му осмисляне. Самата методика включва:

Въпросник за времева перспектива на Зимбардо (Zimbardo Time Perspective Inventory, Phillip Zimbardo & John Boyd, 1999)

Въпросникът за измерване на времевата перспектива е изграден от 56 айтема, които се разпределят в 5 субска̀ла:

– *Минала негативна*, в която се включва негативната нагласа към миналото и отрицателните спомени от него. Тази субска̀ла показва, че има налични и натрупани негативни преживявания в миналото, което влияе и на настоящото поведение и живот. В тази субска̀ла се включват 10 айтема.

– *Минала позитивна*. Тази времева представа е напълно противоположна на предходната. Тя е индикатор на едно топло, позитивно и пълноценно минало, което ни дава положителните спомени и емоции, но и принадлежност към това кои сме ние и нашите корени. В тази субскала се включват 9 айтема.

– *Настояща фаталистична субскала*. Тази времева перспектива дава ясни очертания на това, че каквото има да се случва, то ще се случи, без значение какво правим ние. Казано с други думи тази ориентация във времето посочва чувство на безсилие за справяне с ежедневните задачи. В тази субскала се включват 9 айтема.

– *Настояща хедонистична* времева перспектива е търсене на удоволствието. Всичко, което е *тук и сега*, има значение. Това, което носи удоволствие, което радва и вълнува, е важно. Няма никакво притеснение за това какви биха били последиците за в бъдеще. В тази субскала се включват 15 айтема.

– *Бъдеща* времева перспектива. Приоритизирането на задачите, решаването им със забавяне на възнаграждението. Да се направи нещо сега, така че да се отблагодари по късно, е внимание, обърнато към бъдещето. Поставянето на цели, дългосрочни или краткосрочни, е поредната характеристика на тази времева ориентация. В тази субскала се включват 13 айтема.

Отговарянето на въпросите се осъществява чрез 5 степенна Ликертова скала. 1 и 2 са Изцяло не вярно, 3 е Неопределено, 4 и 5 са Напълно вярно.

Въпросник за смисъл на живота на Майкъл Стегер (The Meaning in Life Questionnaire, Michael F. Steger, Patricia Fraizer, Shigehiro Oishi, Matthew Kaler, 2006)

Въпросникът за смисъл на живота на Майкъл Стегер се състои от 10 айтема, които са разпределени в две субскали:

– Търсене на смисъл е обвързано с това да посочи колко са мотивирани и ангажирани респондентите да търсят и да задълбочат смисъла на техния живот.

– Присъствие на смисъл измерва доколко животът на респондентите е пълен със смисъл. На всяка субскала отговарят по 5 айтема. Отговорите на въпросите се осъществяват чрез 7-степенна скала от Ликертов тип. Скалата за отговори варира от 1 – Абсолютно не вярно до 7 – Абсолютно вярно

Въпросник за смисъл на живота – юношеска форма на Робърт Хътцел (The Life Purpose Questionnaire-R Adolescent Form, Robert R. Hutzell, Willis C. Finck, 1994)

Въпросникът за смисъл на живота на Робърт Хътцел, ревизирана юношеска версия, се състои от 18 айтема, на които респондентите избират от дихотомна скала за отговори *Съгласен/Несъгласен*. При експеримента за валидизация на въпросника за български условия бяха обособени две субскали – *„Пълноценен живот“* и *„Безцелен живот“*. За субскала *„Пълноценен живот“* се включват 8 айтема, а за субскала *„Безцелен живот“* се включват 10 айтема.

Въпросниците са с добри психометрични характеристики, което осигурява обективно интерпретиране на емпиричните данни и постигане на предвидената цел, на задачите, произлизащи от нея и обосноващите заключения по отношение на формулираните хипотези.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е с обем 183 страници в основния текст, който включва 27 таблици и 37 фигури. Структурата включва увод като въведение в изследователската тема, три глави, изводи, заключение и литература. Библиографията е със заглавия на английски език. Самото изследване е структурирано в две части – теоретична, която представя основните концепти, около които се изгражда изследването и емпирична, която е представена от цели, задачи, хипотези, инструменти на изследването с подробно описание на психометричните характеристики и различните анализи, в контекста на формулираните хипотези. Представените анализи и изводи са представителни за усилията на докторанта и подкрепят верификацията на получените резултати.

6. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

За оценката на дисертационното изследване ще приема следните критерии:

- новост – собствен принос при решаването на изследователския проблем;
- научна ерудиция, изразена в обективността и коректността на представените идеи и възгледи при теоретичното разглеждане на темата и при обзора на литературните изследвания както и в подбора на методиките и анализа на емпиричните данни;
- подробно описание на методиките на изследването и на техните психометрични характеристики;
- коректно представяне на емпиричните данни като се използват статистически методи и анализи на резултатите;
- авторови приноси и препоръки, относно използването на резултатите от научните изследвания.

Бих искал да отбележа и приносите от дисертационното изследване:

- създадена е българска версия на въпросника на Ф. Зимбардо за времевите перспективи;
- създадена е българска версия на въпросника за смисъла на М. Стегер;
- очертани са отношенията между различните времеве перспективи и влиянията на факторите възраст и пол;
- очертани са отношенията между времевите перспективи и смисъла като емпирично е потвърдена връзката между смисъла и бъдещата перспектива.

Това ми дава основание да отбележа, че изследването има приноси в осмислянето на връзката между творчество и самооценка, което открива възможности за развитието на креативността при децата.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите на темата на дисертационния труд са под формата на статии и отговарят на изискванията.

9. Лично участие на докторанта

Виктория Антраник Ангелова е била редовен докторант към катедра „Психология”. Тя е реализирала самостоятелно цялото дисертационно изследване. Текстът, получените резултати и приноси са нейно лично дело.

10. Автореферат

Авторефератът съдържа основните постановки в дисертационния труд, резултатите и техния анализ. Считам, че е адекватен на дисертационния труд и обективно отразява теоретичните анализи и основните резултати, представени в съдържанието на изследването.

11. Лични впечатления

Бих искал да отбележа, че Виктория Антраник Ангелова притежава задълбочени познания в изследвана област, съчетани с отговорност и с оригинален подход към емпиричното разглеждане на темата, което обогатява разбиранията за смисъла на живота и времевите перспективи в юношеската възраст

12. Препоръки за бъдещо използване

Предлагам основния текст на дисертацията да се разшири като се наблегне на търсенето на различни въпросници за изследването на динамиката на търсенето на смисъл на живота в юношеската възраст както и в прехода към времето на зрелостта.

Заклучение

Дисертационният труд показва, че докторантката Виктория Антраник Ангелова притежава задълбочени познания по темата на дисертацията. Смятам, че кандидатката отговаря на условията и реда за присъждане на образователната и научната степен „доктор” по Закона за развитие на академичния състав в Република България, ППЗРАС, Правилника за развитие на академичния състав на ПУ „Паисий Хилендарски”. След изтъкнатите аргументи, както и на цялостната положителна оценка за извършеното

дисертационно изследване, предлагам на научното жури да гласува положително и да присъди образователната и научна степен „доктор” на Виктория Антраник Ангелова, за което давам и своя утвърдителен вот.

28 04 2016 г.

Рецензент:

/проф. дпн Румен Стаматов/